

שילוב ערכים בהוראת הספרות

"ירושלים – אורו של עולם"

אור וירושלים – יוסף שריג

- * קהל יעד – חטיבת ביניים, כיתות ז'-ט'.
- * ע"פ תכנית הלימודים בספרות חט"ב ממ"ד.
- * זמן: שני שיעורים
- * ערכה: יעל פרסקי

מטרות בתחום הערכי:

- * התלמיד יזדהה עם תחושת הדובר הרואה את ירושלים כעיר מלאה באור המפיצה אור.
- * התלמיד יבין את המושגים "ירושלים של מעלה", ו"ירושלים של מטה", וידע לזהות את הערכים הטמונים בזו שלמעלה ובזו שלמטה.
- * התלמיד יבין את חשיבותה של העיר ואת משמעות הקשר אליה.

מטרות לימודיות:

- * התלמיד יזהה את מבנה השיר כשיר זמר.
- * התלמיד יזהה את אמצעי העיצוב בשיר ואת תרומתם לעיצוב החוויה.

פתיחה

"רְאִיתִי עִיר עֹטְפֹת אֹר..."

עצמו עיניים ונסו לראות את ירושלים "עוטפת אור".

1. נסו לדמיין את מקור האור: האם מקור האור הוא ירושלים עצמה?
האם האור הוא חיצוני לירושלים מלמעלה? מלמטה?

2. איזו הרגשה מלווה אתכם בעת הראייה הפנימית של ירושלים ה"עוטפת אור"? תחושת הוד ויראה? שקט ושלווה? פחד?
3. לאחר שהתלמידים יתארו את חווית הדמיון המודרך, ניתן להקרין לפנייהם את הציור הבא בהגדלה:

אלעד 2012

"יראיתי עיר עוטפת אור"

שאלות לדין:

1. מהו מקור האור בציור זה: אור שמקורו בירושלים או מקור חיצוני? הסבירו ופרטו.
2. "יראיתי עיר עוטפת אור" – למה הכוונה?
3. לאיזה מהפירושים שנתתם מתאים הציור שלפניכם? הסבירו.
4. אילו מהפירושים מתאימים ל"ירושלים של מעלה" ואילו ל"ירושלים של מטה"?

א. לימוד – ידע

1. המורה יחלק לתלמידים את מילות השיר "אור וירושלים", יקריא או ישמיע ביצוע שלו. (יהורם גאון, יפה ירקוני, הפרברים) – נספח 1
2. המורה יספר לתלמידים את הרקע לכתיבת השיר – נספח 2

3. מהו לדעתכם הנושא המרכזי של השיר? מהו סוג השיר?

השיר "אור וירושלים" הוא שיר תיאורי, המתאר את ירושלים משעת הדמדומים ועד לעלות האור הראשון של היום הבא. בשיר כולל יוסף שריג את סיפורו האישי והמשפחתי, ואת אהבתו הגדולה לשחקים, זאת בעקבות אחיו הטייס. אהבה זו באה לידי ביטוי במטאפורה ובמושגים השאולים מעולם התעופה. כמו כן משתמש שריג בתיאורי שקיעה מרהיבים, הנראים ממעל ומשפיעים מזיווהם על הצבעים ועל המנגינות כאן למטה.

4. אילו מושגים בשיר שאולים מעולם התעופה? [צונח, דאייה, שחקים...]

לימוד השיר ודרכי עיצובו:

1. ציין מילה, קטע או משפט מתוך השיר שדיבר אליך, נגע בך עורר בך התנגדות, הסבר את דבריך.
2. המילה "ירושלים" אינה מופיעה בשיר. אילו מילים בשיר רומזות לנו הקוראים שהשיר אכן מתייחס לירושלים?
3. איזו מילה מנחה מופיעה בשיר הכי הרבה פעמים? מדוע?
4. באיזה זמן בעיקר מתרחשת החוויה החושית העמוקה? (שים לב לפעלים בשלושת הבתים) מה זה אומר על המפגש של הדובר עם ירושלים?

5. את מה מתאר השיר? מתאר את ירושלים המוארת פיזית, אור שמתחיל מלמעלה מהשמיים ומהמקומות הרמים ביותר: הפסגות, המגדלים והחומות, ועובר בגבעות האורן ובשכונות. מראות ירושלים המוארת נחשפים מזמן שקיעה ועד לזמן זריחה.

6. מעבר לתיאור הפיזי, האם יש לאור גם משמעות סמלית?
המהלך הפיזי של שקיעה, לילה וזריחה יכול לסמל כמה דברים:
א. המעבר בין ירושלים של מעלה- רוחנית וקדושה לבין ירושלים של מטה- גשמית

ב. המעבר בין האהבה לירושלים לבין הצער על הכאב שנגרם כתוצאה מהחורבן של העיר עד ששת הימים וגם כתוצאה מהחללים שמתו במלחמות עליה

7. מצא שלושה דימויים בשיר והסבר את תרומתם לשיר.

8. מבנה השיר והפזמון : השיר הוא שיר זמר הבנוי בתבנית הקלאסית: שלושה בתים, ארבע שורות בכל בית ופזמון חוזר. השורות אחידות באורכן ומתחרזות חריזה מסורגת. מה תורם הפזמון החוזר לשיר?

9. מהי המטאפורה המרכזית שחוזרת בפזמון? מה היא מדגישה?

10. הפזמון החוזר כתוב בגוף ראשון. מה למדים מכך על הדובר?

11. בשיר מקיים המשורר דיאלוג עם המקורות ע"י כך שהוא משבץ ארמזים (=ביטויים וצירופי מילים מן המקורות). כיצד הארמזים תורמים להבנת השיר?

"...והיה לעת ערב, יהיה- אור" {זכריה יד, ז} – האור שקשור תמיד במקרא לאלוקות, חכמה, תורה, מרמז לכך שהתיאור של האור בשיר אינו פיזי בלבד.

"עלי עשור ועלי נבל, עלי הגיון בכנור" {תהילים צ"ב} – ובשיר "נבל העשור", בשיר חווית ראיית האור מתקשרת לבית המקדש שבו ניגנו בנבל וכינור. הארמז הזה גם כן מכוון לרובד העוסק באור כמסמל קדושה.

11. לו היית פוגש את המשורר, מה היית שואל אותו?

12. ירושלים בשבילך – האם היא באמת "עוטפת אור", או האם יש בה גם קצת מן החושך? הסבר דבריך.

עבודה בקבוצות – "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה"

חז"ל, משוררים והוגים מודרניים עסקו במתן הסברים משלהם למושגים "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה":
(נספח 3)

1. לפניכם מספר מקורות. על כל אחד בקבוצה לבחור מקור ולבדוק מה הקשר בינו לבין השיר "אור וירושלים". האם התיאור במקור דומה או שונה מהמתואר בשיר?
2. נהלו דיון וחשבו איזה מקור עוסק ב"ירושלים של מעלה", ואיזה מקור עוסק ב"ירושלים של מטה".
3. ממקורות חז"ל עולה שגאולת "ירושלים של מטה" תלויה במספר גורמים. מהם הגורמים? אילו ערכים נשקפים מגורמים אלו?
4. האם לדעתכם אנחנו יכולים להשפיע על גאולת "ירושלים של מטה"? אם כן – כיצד? אם לא – מדוע?

משימת סיכום יצירתית בקבוצות

- * הכינו קולאז' המשקף את נושא השיר והציגו אותו מול כל תלמידי הכיתה.
- * חברו שיר שיתכתב עם "אור וירושלים", בו תתארו את ירושלים שלכם.

פירושי מילים:

כְּדַאִית דְּיָה - ריחוף באויר כמו מעוף

ה"דיה" {סוג של עוף}.

לְהֵט חָרַב – ברק של חרב

נְבֵל- כלי נגינה קדמון, בעל מיתרים

לפריטה באצבעות.

נְבֵל הָעֵשׂוֹר- נבל עם עשרה מיתרים

רְבֹא – עשרת אלפים, רבבה

אֲשַׁמֶּרֶת אַחֲרוֹנָה – זמן בלילה שקרוב

מאוד לעלות השחר.

נספח 1:

אור וירושלים / מילים ולחן: יוסף שריג

הַשֶּׁקֶט שׁוֹב צוֹנֵחַ כְּאֵן מְשַׁמֵּי הָעָרֵב
כְּדַאִית דְּיָה מְעַל הַתְּהוֹמוֹת
וְקָרַן אֲדָמָה נוֹשֶׁקֶת לְהֵט חָרַב
אֶת הַפְּסָגוֹת, הַמְּגִדְלִים וְהַחוֹמוֹת.

רְאִיתִי עִיר עוֹטְפֶת אֹר
וְהִיא עוֹלָה בְּשִׁלָּל צְבָעֵי הַקֶּשֶׁת
וְהִיא נוֹגֶנֶת בִּי כְּנְבֵל הָעֵשׂוֹר
רְאִיתִי עִיר עוֹטְפֶת אֹר.

הִנֵּה זוֹחֵל הַצֵּל מִבֵּין גְּבְעוֹת הָאֶרֶץ
קָרַב בְּסִתֵּר כְּאוֹהֵב אֶל הַשְּׂכוּנוֹת.
וּמוֹל פְּנֵי קְרִיצוֹת, רְבֹא עֵינֵי הָאֹר הֵן,
לְפִתֵּעַ נִפְקָחוּ אֵלָיו כְּנִפְעָמוֹת.

רְאִיתִי עִיר עוֹטֶפֶת אֹר...

בְּדוֹמֵי־אֶשְׁמֶרֶת אֶחְרוֹנָה נוֹשְׁמֶת,
וּבְקִטִּיפֵת שְׁחָקִים רְסִיס אֶחְרוֹן מְחֹוֹר,
אֶךְ שֶׁחַר כָּבֵר כָּפֶת זָהָב שְׁלָה אוֹדְמֶת
לְמַגְעוֹ הַחֵם, הֶרֶךְ שֶׁל אֹר צָעִיר.
רְאִיתִי עִיר עוֹטֶפֶת אֹר...

נספח 2:

הרקע לכתיבת השיר:

ההורים של יוסף שריג ז"ל נחום ותקווה לחמו במלחמת העצמאות, בה כוחות צה"ל הטרי התנפצו פעם אחר פעם על שערי לטרון בואכה ירושלים. הזיקה לירושלים הייתה מאוד עמוקה בבית שריג והיא זו שהיוותה את התשתית לשיר אור וירושלים שנכתב בשנת 1972. את ההשראה לשירו קיבל יוסף במסע ההלוויה של סבתו בדרך לקבורתה בירושלים. הוא וארבעת אחיו נסעו במשאית עם הארון ובדרך ירד גשם זלעפות. אמו של יוסף תקווה, כתבה שנים אחר כך: "כשהגענו לשער הגיא ולאורך כל העלייה לירושלים – הבהיקה פתאום השמש בין העבים וקשת אדירה חיבקה את השחקים מקצה עד קצה. בשמיים נקרעו היכלות של טורקיז זורחים באור אדיר. עצי האורן, משני צדי הכביש נדלקו בריבואות יהלומים. פתאום פגשו עיניי בעיני יוסף. ראיתי בהן מבט רוגש בעונג אין קץ". {מתוך דבריו של אסף שריג}

צחקי שריג, אחיו של יוסף שריג {כתב בינואר 2003}:

"בינואר אחר, בשנת 1972, בא אל אמי יוסף והראה לה דף מרוט ממחברת ואמר; "ראי, אימא. דובי כרמל ביקש שאכתוב שיר על ירושלים, לא יודע מדוע

דווקא אני. הוא רוצה שה'גבעטרון' ישיר אותו ביום ירושלים הקרוב בתיאטרון ירושלים". "נראה לך שיש בדבר הזה משהו?" שאל יוסף, ושתק. אימא סיפרה שקראה את השיר, כתוב ללא תיקון אחד, משקל וחריזה ללא רבב, שלם. "זה דבר מקסים, בן" ענתה לו אימא, 'זו ירושלים שבאים אליה מבחוץ, משער הגיא, זה שיר על אור ועל ירושלים. בסדר הזה. "ומנגינה לאור הזה?" שאלה אותו אמו, ויוסף הוציא מכיסו עוד קרע דף ממחברת ועליו מנוקדים תוויו של 'אור ירושלים'. בלילה האחד של ינואר 1972 הוא גם הלחין את השיר שזה עתה כתב. השיר מן הבוקר ההוא הושר ב'יום ירושלים' של 1972 לפני שיוסף נפל במלחמת יום הכיפורים, באוקטובר 1973, ואחרי נפילתו.

נספח 3 – דף מקורות

מקור 1:

אמר רבי יוחנן:
"אמר הקב"ה, לא אבוא
בירושלים של מעלה עד
שאבוא לירושלים של
מטה" (תענית ה, א)

מקור 2:

אמר ר' יהושע בן לוי:
'ירושלם הבנויה קעיר
שחברה לה יחדו' (תהילים קכב)
- עיר שעושה כל
ישראל חברים.
(תלמוד ירושלמי חגיגה ג, ו)

מקור 3:

וכן אתה מוצא
שירושלים מכוונת
למעלה כמו ירושלים
של מטה, מרוב אהבתה
של מטה עשה אחרת
למעלה שנאמר' הן על
כפי חקותיך חומותיך
נגדי תמיד'. (מדרש רבה,

מקור 6:

אמר עולא, אין ירושלים נפדית אלא בצדקה
שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה
בצדקה" (בבלי, שבת קלט, א)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח

הפיקוח על הוראת הספרות בחינוך הממלכתי דתי

פרשת פקודי, סימן א).

מקור 4:

אמר שמואל בר נחמני:
מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית
עד שיתכנסו כל הגלויות. אם יאמר לך
אדם שנתכנסו כל הגלויות ואין ירושלים
נבנית אל תאמין שנאמר: (תהלים קמז, ב)
'בונה ירושלים ה', ואחר כך: 'נדחי ישראל
'כנס'. (תנחומא נח, יא)

מקור 5:

"פעם ישבתי על מדרגות ליד שער
במצודת דוד, את שני הסלים הכבדים
שמת לידי. עמדה שם קבוצת תיירים
סביב המדרוך ושימשתי להם נקודת
ציון. 'אתם רואים את האיש הזה עם
הסלים? קצת ימינה מראשו נמצאת
קשת מן התקופה הרומית. קצת ימינה
מראשו! אבל הוא זז, הוא זז! אמרתי
בלבי: הגאולה תבוא רק אם יגידו להם:
אתם רואים שם את הקשת מן התקופה
הרומית? לא חשוב: אבל לידה, קצת
שמאלה ולמטה ממנה, יושב אדם שקנה
פרות וירקות לביתו" (יהודה עמיחי)